

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Aanleveren scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit VO.

Voorts heeft het College voor Toetsen en Examens op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet College voor toetsen en examens de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende aspecten van de artikelen 36, 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit VO van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de directeur van de school van de gecommitteerde toekomen. Deze stelt het ter hand aan de gecommitteerde.

- 3 De gecommitteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
De gecommitteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommitteerde.
- 4 De examinator en de gecommitteerde stellen in onderling overleg het behaalde aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examinator en de gecommitteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommitteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke corrector aanwijzen. De beoordeling van deze derde corrector komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Toetsen en Examens van toepassing:

- 1 De examinator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinator en door de gecommitteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met correctievoorschrift. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
 - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
 - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
 - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
 - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
 - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
 - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;

- 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinator of de gecommitteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Toetsen en Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.

NB1 *T.a.v. de status van het correctievoorschrift:*

Het College voor Toetsen en Examens heeft de correctievoorschriften bij regeling vastgesteld. Het correctievoorschrift is een zogeheten algemeen verbindend voorschrift en valt onder wet- en regelgeving die van overheidswege wordt verstrekt. De corrector mag dus niet afwijken van het correctievoorschrift.

NB2 *T.a.v. het verkeer tussen examinator en gecommitteerde (eerste en tweede corrector):*

Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht. Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten. Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht. Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.

NB3 *T.a.v. aanvullingen op het correctievoorschrift:*

Er zijn twee redenen voor een aanvulling op het correctievoorschrift: verduidelijking en een fout.

Verduidelijking

Het correctievoorschrift is vóór de afname opgesteld. Na de afname blijkt pas welke antwoorden kandidaten geven. Vragen en reacties die via het Examenloket bij de Toets- en Examenlijn binnenkomen, kunnen duidelijk maken dat het correctievoorschrift niet voldoende recht doet aan door kandidaten gegeven antwoorden. Een aanvulling op het correctievoorschrift kan dan alsnog duidelijkheid bieden.

Een fout

Als het College voor Toetsen en Examens vaststelt dat een centraal examen een fout bevat, kan het besluiten tot een aanvulling op het correctievoorschrift.

Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt door middel van een mailing vanuit Examenblad.nl bekendgemaakt. Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt zo spoedig mogelijk verstuurd aan de examensecretarissen.

Soms komt een onvolkomenheid pas geruime tijd na de afname aan het licht. In die gevallen vermeldt de aanvulling:

- Als het werk al naar de tweede corrector is gezonden, past de tweede corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe.
en/of
- Als de aanvulling niet is verwerkt in de naar Cito gezonden Wolf-scores, voert Cito dezelfde wijziging door die de correctoren op de verzamelstaat doorvoeren.

Dit laatste gebeurt alleen als de aanvulling luidt dat voor een vraag alle scorepunten moeten worden toegekend.

Als een onvolkomenheid op een dusdanig laat tijdstip geconstateerd wordt dat een aanvulling op het correctievoorschrift ook voor de tweede corrector te laat komt, houdt het College voor Toetsen en Examens bij de vaststelling van de N-term rekening met de onvolkomenheid.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen zijn geen vakspecifieke regels vastgesteld.

4 Beoordelingsmodel

Vraag

Antwoord

Scores

Opgave 1 Over sceptis in de rechtbank

1 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van de correspondentietheorie van waarheid: een uitspraak is waar als deze in overeenstemming is met de feiten 1
- een uitleg dat we volgens Derksen bij onze cognitieve instincten coherentie als criterium voor waarheid gebruiken omdat we iets geloven als het samenhangt met onze overtuigingen 1
- een uitleg dat Derksens houding tegenover waarheid aansluit bij het wetenschappelijk scepticisme omdat hij suggereert dat empirisch-wetenschappelijke waarheidsvinding de juiste is 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens de correspondentietheorie van waarheid is een uitspraak waar als deze in overeenstemming is met de feiten 1
- Volgens Derksen gebruiken we bij onze cognitieve instincten coherentie als criterium voor waarheid, aangezien we vanuit deze instincten informatie als waar beschouwen als deze samenhangt met onze overtuigingen 1
- Derksens houding past beter bij het wetenschappelijk scepticisme dan bij het pyrronisme. Hij wijst de alledaagse waarheidsvinding gebaseerd op cognitieve instincten af en wil dat rechters aan empirisch-wetenschappelijke waarheidsvinding gaan doen. Hij suggereert dat er dan een betrouwbaarder antwoord mogelijk is op de vraag wie de moordenaar is. Een pyrronist zou geen enkel antwoord overtuigender vinden dan een ander, ook al is dat via wetenschappelijke waarheidsvinding tot stand gekomen 1

2 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van de zaak Olaf H. als sceptische paradox:
 - 1 Het OM weet dat Olaf H. de moordenaar is.
 - 2 Het OM weet niet dat de onbekende schutter niet de moordenaar is.
 - 3 Als het OM weet dat Olaf H. de moordenaar is, dan weet het OM dat de onbekende schutter niet de moordenaar is1
- een uitleg dat het OM volgens een contextualist niet weet dat Olaf H. de moordenaar is: in een rechtszaak moeten volgens een contextualist hoge eisen worden gesteld aan kennis omdat de belangen groot zijn en moet bewering 2 daarom blijven staan
 1
- een uitleg dat dat het OM volgens een relevantist niet weet dat Olaf H. de moordenaar is: een rechtszaak is volgens de relevantist een context waarin het sceptische alternatief altijd relevant is
 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- De zaak Olaf H. is als volgt weer te geven als sceptische paradox:
 - 1 Het OM weet dat Olaf H. de moordenaar is.
 - 2 Het OM weet niet dat de onbekende schutter niet de moordenaar is.
 - 3 Als het OM weet dat Olaf H. de moordenaar is, dan weet het OM dat de onbekende schutter niet de moordenaar is1
- Volgens een contextualist zouden er in een rechtszaak hoge eisen worden gesteld aan ‘weten dat’ omdat bij een uitspraak in een rechtszaak de belangen groot zijn. De tweede bewering van de sceptische paradox is in deze context dus waar: het OM kan niet uitsluiten dat er een andere moordenaar kan zijn en kan volgens de derde bewering in de paradox dus ook niet weten dat Olaf H. de moordenaar is
 1
- Volgens een relevantist bepaalt de context of een sceptisch alternatief relevant is en dus moet worden uitgesloten. En in de context van een rechtszaak is de mogelijkheid van een andere moordenaar altijd relevant. Aangezien dat in de zaak van Olaf H. niet uitgesloten kan worden, weet het OM niet dat Olaf H. de moordenaar is
 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

3 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat de verdediging alternatieven biedt voor het schuldscenario en dus cartesiaans te werk gaat 1
- een uitleg dat Derksens conclusie laat zien dat er voor zowel het onschuld- als het schuldscenario evenveel bewijzen zijn en dus pyrronistisch is 1
- een argumentatie of de cartesiaanse manier in het geval van deze rechtszaak nuttig of nadelig is voor de rechter 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- De verdediging biedt alternatieven voor het schuldscenario. Als iemand niet kan schieten is het niet aannemelijk dat hij met drie kogels drie mensen zo precies kon raken en als je een moord pleegt laat je niet zomaar een bon met je naam erop liggen op de plaats delict. Met deze redeneringen geeft de verdediging aan dat het alternatief dat Olaf H. onschuldig is en er dus een andere dader is, net zo goed kan. Het aangeven van alternatieven past bij de manier waarop een cartesiaanse scepticus te werk zou gaan 1
 - Derksens conclusie luidt dat de bewijzen zowel passen bij het schuldscenario als bij het onschuldscenario. Dat past bij de manier waarop een pyrronist met deze kennisclaims zou omgaan. Die gaat er namelijk van uit dat het onmogelijk is om tegengestelde argumenten vanuit een neutraal standpunt tegen elkaar af te wegen 1
 - De cartesiaanse manier is in het geval van deze rechtszaak nuttig. Methodische twijfel kan een rechter helpen om alternatieve scenario's van de verdediging serieus te nemen en niet mee te gaan met de tunnelvisie van het OM dat zijn eigen gelijk probeert te bevestigen 1
- of
- De cartesiaanse manier is in het geval van deze rechtszaak nadelig, omdat daarmee ook compleet vergezochte, theoretische scenario's uitgesloten zouden moeten worden. Dan moet een rechter zich er straks serieus over gaan buigen dat er wellicht helemaal geen moord is gepleegd, maar dat de autohandelaar het zelf heeft gedaan, of dat gewelddadige aliens zijn winkel waren binnengedrongen. Dergelijke scenario's vallen volledig buiten het idee van 'gerede twijfel' dat wel nuttig is voor een rechter 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

4 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat de genoemde methodologische fout is op te lossen met een methode gericht op falsificatie: er moeten tegenvoorbeelden worden gezocht zoals bewijs voor een onschuldscenario 1
- een uitleg dat Derksens opvatting aansluit bij de wetenschapsopvatting van Popper omdat ook de opvatting van Derksen gericht is op weerlegging 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- De methodologische fout betreft het zoeken naar passend bewijsmateriaal als bevestiging van wat het OM al denkt. Terwijl het OM juist op zoek zou moeten naar mogelijke alternatieve scenario's. Pas wanneer is geprobeerd dat wat het OM al denkt, te weerleggen en dit niet gelukt is, wordt het bewijs van het OM overtuigender 1
- Dit sluit aan bij de wetenschapsopvatting van Popper. Door uit te gaan van het falsificatiecriterium, waarbij wordt gezocht naar weerleggingen van een theorie of hypothese worden theorieën veel scherper getoetst aan experimenten/de werkelijkheid. De methodologische fout die het OM volgens Derksen maakt, kan dus voorkomen worden met deze wetenschapsopvatting van Popper 1

5 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat het sproongetje van Scholten abductief is: het is een intuïtieve sprong / denkstap naar een mogelijke verklaring 1
- een argument met deze abductie vóór de opvatting dat Nederlandse rechters niet integer zijn ten opzichte van hun wereldbeeld bij het tot stand komen van een veroordeling: door de abductieve sprong kunnen rechters tegenwerpingen negeren 1
- een argument op basis van deze abductie tegen de opvatting dat Nederlandse rechters niet integer zijn ten opzichte van hun wereldbeeld bij het tot stand komen van een veroordeling: de abductieve sprong is een afleiding naar de beste verklaring en brengt integriteit ten opzichte van hun wereldbeeld niet in gevaar 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Het intuïtieve sprongje van Scholten is abductief. Een rechter voelt ‘aan zijn water’ dat de bewijsmiddelen inderdaad overtuigend zijn als verklaring voor een moord of wat voor misdrijf dan ook. Dat is geen zekerheid, de intuïtieve sprong is een denkstap naar een mogelijke verklaring 1
- Als een rechter ‘aan zijn water’ voelt dat een verdachte schuldig is, kan deze intuïtieve zekerheid makkelijk tot stand komen door zelfbedrog: hij negeert nieuwe informatie in zijn wereldbeeld en doet zijn ogen dicht voor de tegenwerpingen die passen bij het onschuldscenario. Dan komt hij tot een veroordeling die weliswaar rationeel is, want weloverwogen via twee bewijsmiddelen en overtuigd-zijn, maar niet integer, want hij negeert de mogelijke tegenwerpingen in zijn wereldbeeld, in dit geval het geheel van zijn overtuigingen die betrekking hebben op de rechtszaak 1
- De abductieve sprong brengt de integriteit van de rechter ten opzichte van zijn wereldbeeld helemaal niet in gevaar. Het sprongje van Scholten is namelijk een voorbeeld van een afleiding naar de beste verklaring en hoeft helemaal niet te betekenen dat de rechter zichzelf bedriegt door tegenwerpingen te negeren. Het ‘aan zijn water voelen’ komt zoals in tekst 3 staat tot stand doordat de rechter ‘wikt en weegt’: hij beoordeelt dus juist heel weloverwogen de nieuwe informatie – in dit geval de tegenwerpingen van de verdediging – binnen het geheel van zijn overtuigingen die betrekking hebben op deze rechtszaak (zijn wereldbeeld). Van een gebrek aan integriteit ten opzichte van zijn wereldbeeld door zelfbedrog, rationaliseren of negeren, is dus helemaal geen sprake 1

6 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg met Agrippa’s trilemma dat verantwoorde overtuigingen voor rechters onmogelijk zijn vanwege oneindige regressie, onherleidbare basisovertuigingen en coherentie: er is altijd een mogelijkheid dat je het toch nog niet goed genoeg gerechtvaardigd hebt 1
- een argument vanuit de plichtethiek dat het Nederlandse rechtssysteem moet worden aangepast zodat zaken makkelijker heropend kunnen worden: voorkomen dat onschuldigen achter tralies komen is in overeenstemming met de categorische imperatief 1
- een argument vanuit de gevolgenethiek dat het Nederlandse rechtssysteem moet worden aangepast zodat zaken makkelijker heropend kunnen worden: hoe minder mensen onschuldig achter tralies, hoe groter het geluk 1
- een afweging tussen beide ethische theorieën met het onderscheid tussen de instrumentele en intrinsieke waarde van de mens 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Agrippa's trilemma zegt dat verantwoorde overtuigingen niet mogelijk zijn. Overtuigingen worden namelijk of verantwoord met een volgende overtuiging hetgeen tot oneindige regressie leidt. Een rechter zou dan nooit een overtuiging kunnen krijgen op basis waarvan hij kan veroordelen. Of overtuigingen worden verantwoord met onherleidbare basisovertuigingen waarvan niet valt te bewijzen waarom die zonder meer waar zijn, het sprongje van Scholten bijvoorbeeld, hetgeen uiteindelijk best een foute 'zekerheid' zou kunnen zijn. Of de rechters verantwoorden hun overtuiging volgens Agrippa met andere overtuigingen die coherent zijn met de eerste overtuiging. Maar dat ze met elkaar samenhangen, wil nog niet zeggen dat de overtuiging ook klopt. Die kan nog altijd fout zijn, zodat er toch een onschuldige achter de tralies verdwijnt 1
 - Vanuit de plichtethiek is een handeling moreel juist als deze in overeenstemming is met de categorische imperatief. Het vaker heropenen van zaken, waardoor fouten worden opgemerkt en er geen onschuldige meer achter de tralies verdwijnt, doet recht aan de plicht om een mens nooit als middel maar altijd als doel op zich te behandelen en de plicht om iedereen gelijk te behandelen 1
 - Vanuit de gevolgenethiek is een handeling moreel juist als deze het grootste geluk voor het grootste aantal mensen oplevert. Onschuldigen achter de tralies leidt er eerder toe dat mensen bang en ongelukkig worden, 'je kan zomaar onschuldig in de gevangenis belanden'. Als zaken vaker heropend worden en er dus minder onschuldigen achter tralies verdwijnen, zullen er dus meer mensen gelukkig zijn 1
 - Wat mij betreft telt de intrinsieke waarde van de mens zwaarder dan de instrumentele waarde. Ik ben dan ook eerder een voorstander van de plichtethiek waarin de mens als doel op zich wordt gezien. In de gevolgenethiek heiligt het doel soms de middelen en wordt in die zin meer van de instrumentele waarde van de mens uitgegaan. Dat er bij het aanpassen van het rechtssysteem misschien meer schuldigen vrij rond komen te lopen, is natuurlijk een spijtige bijkomstigheid, maar de morele plicht om de intrinsieke waarde van de mens voorop te stellen en dus te voorkomen dat onschuldigen achter de tralies verdwijnen, staat voorop 1
- of
- Ik ben een voorstander van de gevolgenethiek. De intrinsieke waarde van de mens vooropstellen, zoals in de plichtethiek gebeurt, levert niet altijd het grootste geluk voor het grootste aantal mensen op. Om dat te bereiken moet je soms iets, of zelfs iemand, offeren. Bij het al dan niet aanpassen van het rechtssysteem, waarbij geldt: liever een schuldige vrij dan een onschuldige achter de tralies, moet je volgens mij dus altijd kijken of dit uiteindelijk het geluk maximaliseert: worden er meer mensen gelukkig als er minder onschuldigen achter de tralies komen of worden er meer mensen gelukkig als er minder schuldigen vrij rondlopen? 1

Opgave 2 Over zekerheid en pijn

7 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat het solipsisme immuun is voor conceptueel scepticisme: omdat er alleen een eigen geest is, bestaat er geen probleem van andere geesten 1
- een weergave van de twee denkstappen van Descartes waarin hij zekere kennis over de buitenwereld bevestigt: godsbewijs, bewijs externe wereld 1
- een uitleg dat Descartes' conclusie 'ik denk dus ik ben' kan leiden tot conceptueel scepticisme: doordat je bij het cogito alleen zekerheid hebt van je eigen privégedachten kun je niet weten wat anderen denken 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Het solipsisme is immuun voor het conceptueel scepticisme, omdat er volgens het solipsisme maar één geest bestaat, je eigen geest. Daardoor hoeft er geen kloof overbrugd te worden naar andere geesten en is er dus ook geen twijfel over andere geesten 1
- Descartes komt na zijn twijfelexperiment op zijn zekere punt van kennis: ik denk dus ik ben. Na dat punt komt hij op het idee van God, op grond waarvan hij het bestaan van God afleidt. Omdat God volgens dat idee perfect is, kan God ons niet misleiden, waardoor we onze waarnemingen over de buitenwereld kunnen vertrouwen en dus zekerheid hebben over het bestaan van de buitenwereld 1
- Doordat Descartes het cogito als zeker punt gebruikt maakt hij zich kwetsbaar voor het conceptueel scepticisme. Je kent dankzij Descartes' conclusie 'ik denk dus ik ben' wel met zekerheid je eigen gedachten, maar niet die van een ander. Van de ander krijgen we alleen informatie via de buitenwereld. Er moet dus een brug geslagen worden tussen de privégedachten en de buitenwereld, en daar zit ruimte voor het conceptueel scepticisme: je hebt geen zekerheid over de gedachten van anderen 1

8 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat:

- een uitleg met een citaat uit tekst 4 dat volgens Wittgenstein de betekenis van uitspraken over pijn niet afkomstig is van privé-ervaringen omdat de kever in het doosje als privé-ervaring geen deel uitmaakt van het taalspel 1
- een uitleg met het voorbeeld van het kevertje in het doosje dat Wittgenstein het probleem van andere geesten een pseudoprobleem vindt: we kunnen geen privétaal hebben, onze taal vooronderstelt al andere geesten 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- In Wittgensteins gedachte-experiment staat het kevertje voor de ontoegankelijke privé-ervaring. Je kunt niet achterhalen wat ‘kever’ betekent door alleen in je eigen doosje te kijken. Zoals Wittgenstein in tekst 4 zegt: ‘Niemand kan ooit in het doosje van iemand anders kijken’ en ‘het doosje zou ook leeg kunnen zijn’. Op dezelfde manier kun je ook niet uit je eigen privé-ervaring halen wat ‘pijn’ betekent, het woord zou zelfs betekenisloos kunnen zijn 1
- Volgens Wittgenstein zijn woorden als ‘pijn’ of ‘kever’ onderdeel van het taalspel. De betekenis van deze woorden ontstaat in het gebruik ervan, in de gezamenlijke taal, niet in de privé-ervaring. Het conceptueel scepticisme, dat we elkaar niet zouden begrijpen als we dergelijke woorden voor onze ervaringen gebruiken, is daarom voor Wittgenstein een pseudoprobleem. Het woord ‘pijn’ heeft immers pas in het contact met anderen betekenis gekregen 1

9 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van de traditionele analyse van kennis:
gerechtvaardigde ware overtuiging 1
- een uitleg van het probleem van de Gettier-gevallen met een voorbeeld: gerechtvaardigde ware overtuigingen zijn niet altijd kennis 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- De traditionele analyse van kennis zegt dat we een gerechtvaardigde ware overtuiging nodig hebben om van kennis te kunnen spreken 1
- Een Gettier-geval laat zien dat er voorbeelden zijn van gerechtvaardigde ware overtuigingen die we nog steeds geen kennis zouden willen noemen. Bijvoorbeeld in het geval van de klok waar iemand klokijkt, de juiste tijd ziet, maar niet weet dat de klok stilstaat. Deze overtuiging lijkt gerechtvaardigd, hij is waar, maar het is geen kennis 1

10 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg met tekst 5 dat Moore met een beroep op gezond verstand de redenering van de scepticus omdraait: de eerste premissie wordt op grond van gezond verstand aangenomen waardoor het sceptisch scenario wordt uitgesloten 1
- een weergave van Moores bewijs voor het bestaan van de buitenwereld: Hier is de ene hand en hier is de andere, daarom zijn er nu twee handen in een buitenwereld, en is er dus een buitenwereld / zojuist waren er twee handen boven dit bureau, daarom bestonden er twee handen in de buitenwereld en dus bestond er een buitenwereld 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

- een uitleg dat in Moores bewijs zijn premissie niet verschilt van de conclusie omdat in zijn begrip 'handen' al vervat zit dat deze dingen objecten zijn in de buitenwereld 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- In de sceptische paradox staan drie uitspraken die niet alle drie tegelijk waar kunnen zijn: s weet dat p, s weet niet dat niet q en als s weet dat p, dan weet s dat niet q. P is hier een kennisclaim, zoals bijvoorbeeld de bewering uit tekst 5 dat S weet dat hij na zijn geboorte is gegroeid. Q is dan een sceptisch scenario waarin dat niet zo is, zoals in het scenario van een brein in een vat. De scepticus sluit de kennisclaim uit op grond van de andere twee beweringen, Moore sluit juist het sceptische scenario uit op grond van de kennisclaim 1
- Het bewijs van Moore voor het bestaan van de buitenwereld gaat zo: hier heb ik de ene hand en hier de andere. Er bestaan dus twee objecten. Daarom bestaat er een buitenwereld waarin deze twee objecten zijn 1
- Moore schendt zijn eerste voorwaarde voor een goed bewijs: de premissie bevat namelijk al de conclusie. Hij neemt op grond van gezond verstand aan dat er handen zijn, maar daarin accepteert hij al dat dit externe objecten in de buitenwereld zijn. De eerste premissie bevat zijn conclusie dat er een buitenwereld is al, waardoor de conclusie niet echt verschilt van de premissen 1

11 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg met de simpele bewering "je weet dat de aarde bestaat" van het onderscheid tussen kennis door vertrouwdheid en kennis door beschrijving: kennis door vertrouwdheid is kennis van ongeïnterpreteerde waarneming (sense-data), kennis door beschrijving is afgeleide of logisch geconstrueerde kennis 1
- een uitleg dat Russell het niet eens zou zijn met Moore dat we net zo zeker zijn over onze belevingen als over de simpele bewering dat de aarde bestaat omdat deze bewering een afleiding uit de sense data vereist, en dus minder zeker is 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Russell zijn er twee soorten van kennis te onderscheiden. Kennis door vertrouwdheid is kennis van ongeïnterpreteerde waarneming, hij noemt dit de sense-data. Deze kennis is onbetrouwbaar. Bij deze kennisspraak zijn dat de directe indrukken die je binnenkrijgt, zoals kleuren, vormen, geuren en dergelijke. Kennis door beschrijving is afgeleide of logisch geconstrueerde kennis. Hier is interpretatie van mensen voor nodig en daarom is deze vorm van kennis minder zeker. In dit voorbeeld zou dat het idee van de aarde zijn, een begrip dat je zelf niet waarneemt maar samenstelt op grond van je waarnemingen 1
- De directe kennis over de buitenwereld, waar Moore van zegt dat we er zo zeker van zijn, is helemaal niet zo zeker volgens Russell. Om bijvoorbeeld te weten dat je op een aarde staat moet je de sense data nog interpreteren en verwerken tot een idee van een onafhankelijke aarde. Die kennis is feilbaar en dus niet zo zeker als Moore denkt 1

12 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg wanneer het antwoorden op twijfel genoeg is volgens Austin: bij het uitsluiten van voldoende relevante alternatieven 1
- een uitleg waarin Austins antwoord verschilt van dat van Moore: Moore gebruikt gezond verstand, Austin de relevante context 1
- een argumentatie dat volgens Austin Wittgensteins 'scharnierzinnen' genoeg zouden zijn om de twijfel te stoppen: alternatieve betekenissen opwerpen gaat te ver omdat het te ver zou voeren om zelfs aan de zekerheid van deze zinnen te twijfelen door te zeggen dat de wereld toch anders kan zijn 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Austin hoef je niet alle mogelijke sceptische scenario's uit te sluiten, genoeg is genoeg. Op het moment dat je voor de situatie alle relevante sceptische scenario's uitsluit is het genoeg en hoef je geen rekening meer te houden met de vergezochte sceptische alternatieven 1
- Bij Moore is de grens van de twijfel te vinden in het gezond verstand, sommige dingen liggen nu eenmaal zo voor de hand dat de scepticus de bewijslast heeft. Voor Austin is het niet het voor de hand liggende, het gezonde verstand, maar de context die bepaalt of een scenario overwogen zou moeten worden 1
- Volgens Austin zouden Wittgensteins scharnierzinnen genoeg zijn om de sceptische twijfel te stoppen. Van de scharnierzinnen weten we gewoon wat ze betekenen. Als je dan toch deze zekerheid in twijfel trekt en zegt dat de wereld toch anders zou kunnen zijn zou voor Austin veel te ver voeren gezien de context waarin we dergelijke uitspraken doen 1

Opgave 3 Kleurwaarneming en de buitenwereld

13 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat in tekst 6 het metafysisch scepticisme herkenbaar is:
twijfel aan de wijze van bestaan van kleuren in de buitenwereld 1
- een uitleg dat in tekst 6 het epistemologisch scepticisme herkenbaar is:
twijfel aan kennis van kleuren in de buitenwereld 1
- een uitleg dat in tekst 6 het conceptueel scepticisme herkenbaar is:
twijfel of ervaringsinhoud kan worden gedeeld 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- In tekst 6 wordt gevraagd wat de echte kleur van de vlag is en of kleuren zelf veranderen als we de voorwerpen in de omgeving verplaatsen. Metafysisch scepticisme gaat over de vraag of er onafhankelijk van ons objecten in een wereld buiten ons bestaan. De vragen in tekst 6 gaan over of er kleuren in de buitenwereld bestaan, en sluiten wat dat betreft aan bij het metafysisch scepticisme 1
- In tekst 6 wordt getwijfeld aan de overtuiging dat de hemel blauw is. Epistemologisch scepticisme gaat over de vraag of we ware kennis van de wereld buiten ons kunnen hebben, zoals de vraag in tekst 6 of we de zekere overtuiging kunnen hebben dat de hemel blauw is 1
- In tekst 6 wordt aangegeven dat vogels de kleur van de hemel mogelijk anders zien dan wij. Conceptueel scepticisme gaat over de vraag of gedachte-inhouden gedeeld kunnen worden. Het is voor ons niet mogelijk om te achterhalen of deze vogels de kleur hetzelfde beleven als wij. Daarom is in deze tekst conceptueel scepticisme herkenbaar 1

14 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg aan de hand van Lockes onderscheid tussen primaire en secundaire kwaliteiten dat kleurwaarneming het bestaan van een onafhankelijk buitenwereld niet kan bevestigen: kleuren zijn secundaire kwaliteiten, behoren dus aan de waarnemer, terwijl primaire kwaliteiten behoren aan het object zelf 1
- een uitleg aan de hand van Berkeleys kritiek op Locke dat kleurwaarneming het bestaan van een onafhankelijke buitenwereld niet kan bevestigen: Berkeley verwerpt het onderscheid tussen primaire en secundaire kwaliteiten en iets bestaat alleen als het wordt waargenomen 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens het indirect realisme van Locke is de waarneming van een kleur de waarneming van een secundaire kwaliteit, dat wil zeggen van een subjectieve kwaliteit. Meerdere waarnemingen door verschillende zintuigen van primaire kwaliteiten als vorm en grootte, die objectief zijn, kunnen het bestaan van een onafhankelijke buitenwereld volgens Locke bevestigen. Maar secundaire kwaliteiten, zoals kleuren, bestaan volgens Locke alleen in onze geest en kunnen dus het bestaan van een onafhankelijke buitenwereld niet bevestigen 1
- Volgens het subjectief idealisme van Berkeley kun je geen onderscheid maken tussen primaire en secundaire kwaliteiten omdat deze altijd tegelijk voorkomen. Uiteindelijk zijn daarom alle kwaliteiten secundair te noemen. Objecten bestaan volgens Berkeley altijd alleen maar in de waarneming en voor zover ze worden waargenomen. Dus volgens Berkeley bestaan kleuren wel als ze worden waargenomen, maar zijn ze daarmee nog geen bevestiging van het bestaan van een buitenwereld die onafhankelijk van waarnemers zou bestaan 1

15 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg met het voorbeeld uit tekst 7 van het verschil tussen naïef realisme en wetenschappelijk realisme: menselijke waarneming levert goede inschatting terwijl meting van golflengte verschil in kleur van vakjes A en B als inkleuring ziet 1
- een argument met tekst 7 voor Reids gebruik van ‘gezond verstand’: schaakkbord blijkt met gezond verstand de beste interpretatie te zijn 1
- een argument met tekst 7 tegen Reids gebruik van ‘gezond verstand’: met gezond verstand zijn vakjes A en B verschillend gekleurd terwijl metingen aantonen dat ze dezelfde golflengte hebben 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens tekst 7 maakt de menselijke waarneming, net als volgens naïef realisten, een goede inschatting van de afbeelding en geeft zij de werkelijkheid adequaat weer. Volgens wetenschappelijk realisten moeten primaire en secundaire eigenschappen worden onderscheiden en is waargenomen kleur eigenlijk ‘inkleuring’. Volgens tekst 7 tonen metingen aan dat de kleuren van vakje A en vakje B dezelfde golflengte hebben maar als verschillende kleur worden waargenomen 1
- Volgens Reid kan vanuit gezond verstand worden gesteld dat onze waarnemingen een directe en adequate weergave van de werkelijkheid zijn. De afbeelding van het schaakkbord blijkt met gezond verstand de beste interpretatie te zijn 1
- Gezond verstand laat vakje A en B zien als verschillend gekleurd. Maar het meten van de golflengtes van de kleuren leidt er in dit geval toe dat moet worden gesteld dat wat we menen waar te nemen niet overeenkomt met de metingen. Dus het gezond verstand heeft het fout 1

16 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg met het onderscheid tussen binnenwereld en belevingswereld dat de nieuwe theorie van kleurwaarneming niet functionalistisch is: kleuren worden in de nieuwe theorie begrepen als kwalitatieve aspecten van de ervaring van een waarnemingsproces 1
- een uitleg met het onderscheid binnenwereld en belevingswereld dat de nieuwe theorie niet bestand is tegen het sceptische scenario van spectruminversie: kleuren kunnen op dezelfde manier worden benoemd vanuit de binnenwereld, maar verschillend worden ervaren in de belevingswereld 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens functionalisten vallen mentale toestanden samen met hun functionele rol in de binnenwereld. In de nieuwe theorie van kleurwaarneming worden kleuren echter begrepen als kwaliteit van de ervaring, namelijk als de kwalitatieve ervaring van het waarnemingsproces. Deze kwalitatieve aspecten behoren tot de belevingswereld. Hoe het is om op een bepaalde manier (blauwig) te kijken, is functionalistisch irrelevant en niet-reduceerbaar 1
- Volgens het sceptische scenario van spectruminversie is het mogelijk dat we kleuren op dezelfde manier benoemen maar toch verschillend ervaren. In dat geval is misschien de binnenwereld hetzelfde maar verschilt de belevingswereld. Als de nieuwe theorie van kleurwaarneming kleuren begrijpt als kwalitatieve aspecten van de ervaring van een waarnemingsproces, dan is het niet te achterhalen of verschillende waarnemers verschillende ervaringen hebben bij het zien van ‘dezelfde kleur’. De nieuwe theorie van kleurwaarneming is dus niet bestand tegen het sceptische scenario spectruminversie 1

17 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat volgens Hume de zintuigen (en de rede) ontoereikend zijn om te weten dat er een buitenwereld is en dat de wereld zoals Antico die ziet per definitie niet met normale zintuigen waarneembaar is (noch met behulp van de rede) en haar wereld voor normale waarnemers altijd een product van de verbeelding moet zijn 1
- een argument dat esthetische waarden als respons-afhankelijke eigenschappen beschouwd kunnen worden: iets is alleen mooi als de relevante subjecten onder de juiste omstandigheden het mooi vinden 1
- een argument dat esthetische waarden niet als respons-afhankelijke eigenschappen beschouwd kunnen worden: er is een relevant verschil tussen een zintuiglijk oordeel en een esthetisch oordeel 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Dat normaal-menselijke bewonderaars van het werk van tetrachromaat Antico menen te weten hoe de wereld van Antico eruitziet, kan niet het gevolg zijn van zintuiglijke waarneming, want zij kunnen een factor 100 minder kleuren zien en zullen dus de wereld van Antico niet als zintuiglijke waarneming kunnen hebben. Menen te weten hoe haar wereld eruitziet door naar haar werk te kijken, zal dus altijd een product van de verbeelding moeten zijn. Het is immers onmogelijk om op basis van haar schilderijen te weten hoe haar wereld eruitziet. Dit komt overeen met dat het volgens Hume onmogelijk is om op basis van onze zintuiglijke ervaring (of ons verstand) te weten of er een wereld is die met deze ervaringen correspondeert en eraan ten grondslag ligt 1
- Volgens de dispositionele benadering bestaan kleuren ergens tussen de buitenwereld en de binnenwereld in. Een banaan is alleen geel als de banaan bij normale menselijke waarnemers geel overkomt bij normaal daglicht. Ook esthetische waarden kunnen als respons-afhankelijke eigenschap worden beschouwd: iets is dan alleen mooi als de relevante subjecten onder de juiste omstandigheden het mooi vinden 1
- Maar als esthetische waarden net als kleuren als respons-afhankelijke eigenschappen worden beschouwd dan wordt daarmee een relevant verschil tussen een zintuiglijke ervaring en een esthetische ervaring over het hoofd gezien. Bij een esthetische ervaring wordt een waardeoordeel gegeven en dat komt op een andere wijze tot stand dan een zintuiglijk oordeel bij het waarnemen van een kleur. Die twee soorten oordelen kunnen niet zomaar in dezelfde dispositionele analyse worden gestopt 1

5 Aanleveren scores

Verwerk de scores van alle kandidaten per examinator in de applicatie Wolf.
Accordeer deze gegevens voor Cito uiterlijk op 25 juni.

6 Bronvermeldingen

tekst 1 en 2	<i>naar: Ton DerkSEN, Onterecht levenslang, in: Wijsgerig Perspectief, 2016</i>
tekst 3	<i>naar: Ton DerkSEN, 2016</i>
tekst 4	<i>naar: Wittgenstein ‘filosofische onderzoeken’, fragment 293, 1953</i>
tekst 5	<i>naar: Moore, A defence of common sense, 1925</i>
tekst 6	<i>Chirimuuta, The reality of color is perception, 2015</i>
tekst 7	<i>naar: Harris, Does color even exist? 2015 / Edward H. Adelson</i>
tekst 8	<i>naar: redditblog.com – What’s a tetrachromat? – 2015</i>